

Antropologický rozmer konceptu kultúry u Ladislava Hanusa

Vladimír Juhás
Gabriela Genčúrová

Medzi najvýznamnejších predstaviteľov slovenskej kultúrnej elity 20. storočia patrí slovenský katolícky mysliteľ Ladislav Hanus (1907–1994).¹ Tento kňaz, filozof a teológ sa aj v dnešnej dobe prekvapivo stáva neustálou inšpiráciou pre vytvorenie pomyselného mostu k tomu, čo síce začína v človeku samom, ale zároveň ho presahuje, tzv. duchovný ideál.

V úvode našej štúdie systematicky predstavíme základy Hanusovho filozofického myslenia, ovplyvneného teologickým štúdiom v Innsbrucku a náboženskou formáciou Romana Guardiniho. Dynamickým spôsobom v postupnom slede interpretujeme filozofickú a náboženskú Hanusovu kultúrnu antropológiu, ktorá vytvára myšlienkový rámec pre napĺňanie podstaty človeka na ceste od nenaplnenej prítomnosti k možnému uskutočneniu v budúcnosti.

Prostredníctvom Hanusových interpretácií a komentárov rôznych literárnych diel zdôvodňujeme a popisujeme nielen jeho antropologický model človeka, chápaného ako komplexnú jednotu tela a ducha, ale definujeme kategóriu kultúry a kultúrnosti ako aktivizujúce prostriedky tejto harmonickej jednoty. V závere štúdie klasifikujeme umenie ako dobrý, krásny a pravdivý zduchovnený produkt činnosti človeka, pozdvihujúci ľudskú osobu od prirodzeného k nadprirodzenému.

---

¹ Ladislav Hanus sa narodil v roku 1907 v Liptovskom Mikuláši. Študoval v Innsbrucku. Kňazskú vysviacku prijal v roku 1932 v Ružomberku. Po štúdiách vyučoval na Vysokej škole bohosloveckej na Spišskej Kapitule. V roku 1951 bol odsúdený komunistickým režimom na 15 rokov väzenia za vlastizradu. Po prepustení na slobodu býval v Bratislave a pracoval ako kurič. Po roku 1968 sa opäť mohol vrátiť do pastorácie a pôsobil v rôznych farnostiach Spišskej diecézy ako farár až do dôchodku. Zomrel v roku 1994 v Ružomberku.

1. HANUSOVA FORMA MENTIS A METÓDA

1.1 Myšlienkový priestor a jazyk

Spôsob myslenia Ladislava Hanusa je všeobjímajúci, vychádzajúci z dobrého základu horizontálnych znalostí, skúseností a poznania. Nazvali by sme ho vzdelancom erazmovského typu. Ovplyvnený kultúrnym, mysliteľským a teologickým profilom Romana Guardiniho,² cieľne vnášal do povedomia nových generácií myšlienkové kultúrne formy, hľadajúce „jednotu v rozmanitosti“, presadzujúce „budovanie kresťanského svetonáhľadu“, a podporujúce snahu „spájať teológiu so životom“ v „konkrétnej osobe“, žijúcej v „prirodzenom svete“, snažiac sa poňať „celú skutočnosť“.³

Podobne sa nechal inšpirovať aj Guardiniho antropologickým konceptom. Tento nemecký mysliteľ vychádza z premisy, že ľudská osoba⁴ nachádza svoju prirodzenosť v prírode, ktorá ho presahuje svojim vlastným „vitálnym princípom“.⁵ Práve prostredníctvom neho sa Boh necháva spoznávať v prírode tak, aby bol človek schopný s Ním komunikovať. Guardini preferuje v človeku jeho prirodzený religiózny fakt, odvoláva sa na náboženskú kontingentnosť ľudskej osoby, vďaka ktorej človek zákonite participuje na Božom, práve svojou schopnosťou vnímať metafyzický presah sveta. Túto vlastnú transcenciu nevie človek uskutoč-

² Hanus spomína na „Werkwoche“ (semináre), ktoré absolvoval s Guardinim v nemeckom mestečku Rothenfels am Main v roku 1930. Sám Guardini sa mu aj osobne venoval v jeho životných krízach. Ladislav HANUS, *Romano Guardini: Mysliteľ a pedagóg storočia*, Bratislava: Lúč, 1994, s. 36–45.

³ Ladislav HANUS, „Katolícky mysliteľ Romano Guardini,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 33–34.

⁴ Ľudská osoba (Personenwerdung) je osobou bytostne, svojim pôvodom je sama o sebe hodnotou. Má vedomie seba, svoju dôstojnosť, je jednorázová a jedinečná... Má svoj osobný stred, ktorým nadobúda vzťahy k iným osobám (Struktur-Zentrum). Viac v Romano GUARDINI, „Über Sozialwissenschaft und Ordnung unter Personen: Gesammelte Studien,“ in *Unterscheidung des Christlichen – Gesammelte Studien 1923–1963*, Mainz: Matthias-Grünwald Verlag, 1995; HANUS, *Romano Guardini: Mysliteľ a pedagóg storočia*, s. 67.

⁵ HANUS, „Katolícky mysliteľ Romano Guardini,“ s. 34–35.

ňovať sám, len prostredníctvom Cirkvi.⁶ Osoba a Cirkev sú tým predstavené ako dva vyvažujúce sa póly jednej a tej istej ľudskej existencie.⁷

Cirkev teda vystupuje ako sprostredkovateľka komunikácie medzi dvoma komunikantmi, existenciami. Guardini, demotivovaný povojnovým oddeľovaním individuálneho od spoločenského, nadprirodzeného od prirodzeného, zámerne umocňuje význam Cirkvi pre nábožensky cítiacu ľudskú osobu. Hanus však, i napriek nasledovaniu Guardiniho, teóriu ľudskej osoby naplňajúcej sa v Cirkvi neabsolutizuje, ale posúva ďalej do kategórie kultúry a kultúrnosti človeka. O kultúre nehovorí len v rámci jej vzťahu k prírode,⁸ ale jej zmysel chápe aj ako produkt ľudskej činnosti, ako obdivuhodný nástroj, ktorým človek získava schopnosť odpovedať Bohu na jeho volanie. Hanusove poňatie ľudskej osoby je tiež existencionálne⁹ a dialogicko-personalistické¹⁰ (ako u Guardiniho), avšak na rozdiel od všeobecných konceptov slovného dialógu, stavia svoj koncept na komunikácii založenej na uvedomelom kultúrnom čine človeka. Vníma ho ako vrcholný spôsob dialógu človeka s Bohom.

V súlade s guardiniovským zmýšľaním Hanus podporuje koncept integrálneho poňatia človeka v celej jeho hĺbke a univerzálnej šírke, pozerajúc naň z metafyzického, morálneho a náboženského aspektu¹¹ ako na osobu, ktorá vo svete naberá na kvalite.¹² Podobne inšpirovaný Guardiniho „budovaním nového stredoveku“ (ktorý chápe ako prekonanie antickej konečnosti a zdôraznenie vyššej formy sebarealizácie ľud-

⁶ HANUS, *Romano Guardini: Mysliteľ a pedagóg storočia*, s. 36; HANUS, „Katolícky mysliteľ Romano Guardini,“ s. 19.

⁷ HANUS, *Romano Guardini: Mysliteľ a pedagóg storočia*, s. 17–18; ROMANO GUARDINI, *Vom Sinn der Kirche*, Mainz: Matthias-Grünwald Verlag, 1922.

⁸ HANUS, *Romano Guardini: Mysliteľ a pedagóg storočia*, s. 60, 72, 74. Viac v ROMANO GUARDINI, „Reflexionen über das Verhältnis von Kultur und Natur,“ in *Unterscheidung des Christlichen: Gesammelte Studien 1923–1963*, Mainz: Matthias-Grünwald Verlag, 1995.

⁹ Hanus Guardiniho označil ako existencialistu, HANUS, *Romano Guardini: Mysliteľ a pedagóg storočia*, s. 96. „Existencia – ľudské bytie vo svojej celkovosti. (...) Nejde tu len o existenciu samu, ale o špecifický spôsob ľudskej existencie. Spôsob, akým človek existuje na tejto zemi, v tom čase, napnutý medzi protikladmi. Medzi časom a večnosťou, medzi bytím a ničotou.“ Ľudská osoba je špecifická, lebo má dôvod svojho bytia, „dôvod jeho fenoménu faktického, i ako dejinného rezultátu“. A tým je stotožnenie sa s inou existenciou. Mimoľudskou, hmotnou, živočíšnou, čisto duchovnou, a hlavne existenciou absolútnou. Tamtiež, s. 96–98.

¹⁰ Tamtiež, s. 67; Viac v GUARDINI, „Über Sozialwissenschaft und Ordnung unter Personen.“

¹¹ HANUS, *Romano Guardini: Mysliteľ a pedagóg storočia*, s. 59.

¹² Tamtiež, s. 67.

skej bytosti v zmysle filozofie bytia Tomáša Akvinského)¹³ zdieľa aj jeho „návrat k prírode a prirodzenosti človeka“.¹⁴ Guardini ho vníma ako syntézu prirodzeného s nadprirodzeným, vedy s vierou.¹⁵ Hanus však tieto kategórie vyhodnocuje inak: v zmysle budúcej intímnej jednoty kresťanstva a kultúry, teológie a filozofie.¹⁶ Tiež nehovorí „vo vetách, ale v činoch“, ¹⁷ ale už nie ako Guardini, ktorého činy majú skôr morálny charakter uskutočňovania cností,¹⁸ ale ako dobré činy smerujúce k naplneniu človeka a jeho bytia.

Hanus nie je úzko vymedzeným mysliteľom, ktorý v sústredení na svoje špecializované pole, stráca kontakt s ostatným okolím. Nie je teológom pre teológiu, ale predovšetkým pre človeka. S ním a pre neho vždy tvorivo premýšľa. Vďaka tomuto prístupu sformuloval novú koncepciu budovania kultúrnosti v slovenskej kresťanskej realite. Hanus filozofuje kultúrne, teologizuje kulturologicky, skultúrňuje personalisticky. Ako vyzdvihuje kultúrnosť (disponibilitu vnímať a prijímať kultúrne hodnoty), tak je aj on sám symbolom a osobnosťou.

Na Hanusov antropologický koncept kultúry a kultúrnosti mali vplyv nielen významné osobnosti filozofie (Guardini, Maritain, Mounier, Scheler, Nietzsche, de Chardin) a svetovej literatúry (Goethe, Pascal, Lippert, Hölderlin, Dostojevskij, Rilke), ale aj umenia (Leonardo, Raffaello, Michelangelo, Beethoven) a architektúry (Brunelleschi, Alberti, Bramante, Palladio). V jeho textoch nájdeme navyše podrobné informácie z antropológie, psychológie, filozofie a úžasnú schopnosť hlbokého estetického cítenia. Ak sa totiž „náboženstvo zriekne umenia, je na ceste vysychať. Stane sa nie životom, ale systémom, abstraktnou náukou, ktorá sa blíži umu, ale nechopí celého človeka.“¹⁹

Je dôležité vziať do úvahy aj fakt, že mnohé Hanusove texty vznikali vo vojnovom alebo povojnovom čase. Je to čas charakteristický radikálnym, fundamentálnym a zásadovým myslením (vojnového alebo

---

¹³ Tamtiež, s. 65.

¹⁴ Tamtiež, s. 36; HANUS, *Romano Guardini: Mysliteľ a pedagóg storočia*, s. 19.

¹⁵ HANUS, *Romano Guardini: Mysliteľ a pedagóg storočia*, s. 65.

¹⁶ HANUS, „Katolícky mysliteľ Romano Guardini,“ s. 39.

¹⁷ Karel REBAN, „Romano Guardini, Wille und Wahrheit: Geistliche Übungen,“ ČKD, 1934, č. 8, s. 504, <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=23905> [cit. 28.11.2015].

¹⁸ HANUS, *Romano Guardini: Mysliteľ a pedagóg storočia*, s. 167–168, 65.

¹⁹ Ladislav HANUS, „Nové stretnutie náboženstva s umením,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 203.

povojnového režimu). Pojmy ako obroda, plán kultúrnej výchovy celého národa a extrémne vyjadrovanie, ktoré malo často značne zjednodušenú podobu, bolo povinným vybavením vtedajších slovníkov aj skutočných dejateľov, aj aparátčikov moci. Napriek tomu sa Hanus vo svojom vyjadrovaní snažil vždy zachovať rozumný stred a vyhýbal sa myšlienkovým a jazykovým extrémom.²⁰

Metodologicky rozmyšľala Hanus veľmi presne. Má logické myšlienkové postupy, ktoré si vopred precízne určí a zároveň dôkladne a starostlivo pomenuje všetky kategórie. Systematicky vysvetľuje jednotlivé pojmy ako „kultúrnosť“, „kultúra“, „celistvosť“, „pluralizmus“, „monizmus“, „dualizmus“, „kresťanstvo“, „človek“, „Boh“ a ďalšie. Metodicky uvažuje principiálne a explanačne. Vytvára logické súvislosti a korelácie medzi pojmami, používa nové tézy a slovné spojenia, s ktorými chce pri reflexii ďalej pracovať. Jeho uvažovanie má prísnu postupnosť. Je málo pravdepodobné, aby vybočil z myšlienkového sledu a jasnosti reči. Spôsobom uvažovania zdá sa byť scholastikom. Obsahmi a jazykom však skôr pripomína platonikov.

1.2 Princíp Hanusovho katolíckeho pluralizmu

V myslení je Hanus človekom pluralizmu. Sám zažil monistický systém jednej strany a ideológia a táto skúsenosť ho otvorila zodpovednému pluralizmu.²¹ Tak ako sa v umení alebo architektúre nemôže robiť „kánon“ zo žiadneho slohu (ako to v stredoveku urobila cirkev s gotikou), podobne v teológii sa nemôže absolutizovať žiaden teologický smer alebo jedna teologická škola (ako to v 19. storočí urobila cirkev s neoscholastikou). Žiadna z nich totiž (ako *singulár*) nedokáže obsiahnuť v sebe celú šírku skutočnosti (celý *plurál*). Nie je možné, aby si čiastkovosť nárokovala byť *celistoosťou*.

Už v štyridsiatych rokoch 20. storočia, keď sa vrátil zo štúdií v Innsbrucku, hodnotil každé uzatváranie sa malej kultúry zoči-voči väčším kultúram ako negatívum.

²⁰ Predsa aj v jeho textoch nájdeme niekedy spojenia, pripomínajúce spôsoby vyjadrovania v jeho čase: „Pokrok ... je heslom, programom i poznávacím či rozpoznávacím znakom...“ Ladislav HANUS, *Človek a kultúra*, Bratislava: Lúč, 1997, s. 223.

²¹ Tento fenomén Hanus opisuje vo svojej knihe *Princíp pluralizmu z pohľadu filozofie, histórie a sociológie*. K tomu Ladislav HANUS, *Princíp pluralizmu*, Bratislava: Lúč, 1997.

Nebudeme chovať extra slovenské drobné kritériá. Všetko pozitívne, čo Cirkev uznala, prijala a na čo v histórii naviazala, nemôžeme popierať, podozrievať a vylučovať svojim úzkym obzorom... Nemôžeme budovať len na jednom póle, na dome (na našej kultúrnosti), ale i na druhom póle, na dedičstve svetovej kultúrnosti okolo nás.²²

Hanus videl potrebu pestovať vlastnú identitu, ale zároveň nutnosť chápať, že sme súčasťou väčšieho kultúrneho celku. Zdá sa, že už vtedy mala slovenská cirkev tendenciu popierať, podozrievať a vylučovať väčšie, univerzálne kritériá a dávala prednosť tým vlastným, overeným, tradičným. Hanus však zamietal domácu úzkoprsoť. Vo svojom príspevku „Katolícky pluralizmus“ z roku 1941 čítame: „... jednostrannosť je prívlastkom herézy.“ Postoje ako „úzkosť ducha, výlučnosť alebo zovšeobecňovanie čiastočnej pravdy sú vlastnosti nekatolíckej, cudzie.“ Preto pluralizmus považoval za bytostný postoj katolicizmu, zvlášť ako „riešenie a východisko“.²³

2. HANUSOVA KULTÚRNA ANTROPOLÓGIA

2.1 Človek ako duchovné a hmotné bytie

V Hanusových antropologických reflexiách o podstate ľudskej osoby je možné jednoznačne badať platónsky vplyv. Striktne rozlišuje pojmy človek a bytosť. Ten prvý sa v platónskom myslení chápe ako ideálna esencia, ktorá vždy pretrváva, aj keď samotné ľudské bytie (odraz skutočnosti) vo svete zaniká. Avšak na rozdiel od platónskeho idealistického pohľadu Hanus vyzdvihuje aj telesnú a pozemskú skutočnosť človeka vo svete. Tam je jeho pravý život a bytie. Iba tam sa stáva človekom, kde sa naozaj spája telo s duchom a matéria s formou. Svet nie je len „priestorom, v ktorom žije“, ale predovšetkým „úlohou pre jeho ľudskú činnosť“.²⁴ Je miestom, kde naplňa vlastnú podstatu.

---

²² Ladislav HANUS, *Rozprava o kultúrnosti*, Spišské Podhradie: Spišský kňazský seminár, 1991, s. 24.

²³ Ladislav PAŠTEKA, „Ladislav Hanus, programátor slovenskej kultúrnosti,“ in *Ladislav Hanus: O kultúre a kultúrnosti*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2003, s. 12.

²⁴ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 59.

Hanus často poukazuje na symbiózu medzi vierou ducha a životom tela. Svojským spôsobom aplikuje tieto tézy do praxe v podobe esejí, zameraných na významné filozofické alebo literárne diela. Za najväčšie nebezpečenstvo doby považuje dualizmus, v ktorom sa uprednostňuje niektorá z dvoch zložiek človeka. Ide o dualizmus spirituálny a materiálny.²⁵ Kritizuje ho v „Múdrosť Paskalovej apológie“ cez laicizovaný a nesprávne chápaný pojem „veriť“, ktorý v sebe nesie dualizmus viery a bežného života. Ten vidí „medzi sviatočnou kostolnou zbožnosťou a ináč profánnym pohanským životom“.²⁶

Podobne, inšpirovaný Dostojevským, potvrdzuje Hanus následky takto chápaného dualizmu (konzekvencie autonomizmu) cez postavu Kirillova:

Ak sa človek postaví výlučne na seba [samovôľa nadčloveka – pozn. autorov], hneď klesne pod seba, pod úroveň človeka a stáva sa mechanizmom.²⁷

Kto skutočne žije svoje náboženstvo a vieru, nepotrebuje, podľa Hanusa, rozdeľovať svoj život na dvoje. Na profánne a sakrálné, svetské a nebeské – ale žije nebeské svetským spôsobom. Podstatu života „katolíckeho človeka“ [„katolícky“ v zmysle gréckeho *kath'olon*, objímajúci celok, všetko – pozn. autorov] vidí Hanus totiž podobne ako ďalší z jeho veľkých učiteľov, nemecký teológ Peter Lippert, v „katolíckom realizme“.²⁸

Katolík sa celkom ináč približuje k veciam, inak ich privlastňuje a spája v celok... Katolícky realizmus, to je podstata človeka.²⁹

Inšpirovaný Dostojevským (*Idiot*), hľadá Hanus podstatu v tej najprirodzenejšej ľudskosti. „Ľudskosť zdiskreditoval tzv. čistý humanizmus,

²⁵ Tamtiež, s. 43–45.

²⁶ Ladislav HANUS, „Múdrosť Paskalovej apológie,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 162.

²⁷ Ladislav HANUS, „Kristova postava u F. M. Dostojevského,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 142.

²⁸ HANUS, „Katolícky mysliteľ Romano Guardini,“ s. 61–62.

²⁹ Ladislav HANUS, „Lippertovská mozaika,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 61.

ktorý vychádza z číreho človeka³⁰ bez „transcendentálneho nekonečna, z ktorého sa napája a ku ktorému má bytostný vzťah“. Preto „Boží syn musel zostúpiť do ľudskej podoby, aby prvý raz uskutočnil človeka v pravej čistej forme“.³¹

Vidieť skutočnú ľudskú bytosť znamená pozeráť na Ježiša Krista – praveho človeka.³² Hanus poukazuje aj na skutočnosť, že tak, ako duch musí byť hodný tela, tak telo hodné svojho ducha. Ak to tak nie je, prichádzajú následky. Ako príklad ponúka Pascalov príbeh. Po konverzii, v poslednej fáze svojho života („bytie z viery“) si filozof uvedomil, že z jeho predchádzajúceho života mu ostal len zlomok, ktorý by bol hodný bytia. „Zničené telo [...] po konverzii bolo prislachou nádobou pre toľký (spirituálny) obsah. Rozbila sa.“³³ Akoby telo, bolo nehodné ducha.

Druhý extrém – ak sa duch chápe ako nehodný tela – približuje Hanus cez Lippertov odkaz zúfaleho Jóba, poukazujúc na neustále hľadanie ľudského šťastia:

---

³⁰ Tento koncept „číreho človeka“ bez napojenia na transcendentné pestovala v minulosti teológia, čiastočne už od poreformačných konfliktov. Neoscholastika v 19. storočí používa spojenie „natura pura“, čím jasne naznačuje, že človek v sebe nenesie napojenie na transcendentné prirodzene, ale môže ho dostať iba „zvonku“ (extrinsecizmus). Takýmto spôsobom sa urobila, žiaľ, neprekonateľná deliaca čiara medzi prirodzeným a nadprirodzeným, čím, paradoxne, takto pestovaná teológia urobila z náboženského človeka človeka sekulárneho (ktorý „prirodzene“ nie je dotknutý transcendentným). Hanus, aj keď vyrastá v cirkevnom prostredí neoscholastiky, vo svojom myslení sa ju snaží prekonať aj pomocou myšlienkového smerovania Guardiniho a Lipperta. Ľudská osoba *in se* je pre Hanusa presahom k transcendentnému. Jeho uvažovanie o pozdvihnutí hmoty (ako to uvádzame aj vyššie v texte) je istým spôsobom „pozvanie hmotného“ (povýšenie hmoty) do transcendentna. Napriek tomu, že v autorových textoch nenachádzame výslovnú konfrontáciu s extrinsecizmom, jeho chápanie ľudskej osoby ako účasti na Božom poukazuje na prekonanie delenia prirodzeného a nadprirodzeného.

³¹ HANUS, „Kristova postava u F. M. Dostojevského“, s. 152–153.

³² Hanusovo používanie slova „čistý“ (čistá forma) je typickým príkladom platónskeho jazyka. Lepšie a dostačujúce by na tomto mieste bolo spojenie „pravá forma“. Inkarnácia predsa znamená – túžba Boha po pravom (skutočnom) ľudskom, nie po „čistom ľudskom“. Ježiš sa stal „pravý človek“, nie „čistý človek“. Takéto spojenie sa v kristológii nikdy nepoužíva. Toto platónske „čistý“ nemá s pravým človečenstvom („sarx“) a inkarnáciou veľa spoločné.

³³ HANUS, „Múdrosť Paskalovej apológie“, s. 161.

Jób je z tvorov najbiednejší, zbavený ľudskej dôstojnosti, radosti a krásy, handra olúpená o všetko. Vie len to, že je, že žiť je ťarcha a že ho všetko bolí. Na všetko má iba otázku: Prečo? [...] Jób je večne sa žalujući Bohu.³⁴

Napriek tomu jeho telesná schránka „neschrapšfala ako prázdna škrupina“³⁵ Nietzscheho, „keď sa mu nedostávalo duševnej výživy“,³⁶ ale Boží duch oživuje „celého“ Jóba. Teda nie Jób sám v sebe (vo vlastných pôžitkoch, uskutočňovaných bez svedomia a pravdy) nachádza šťastie, ale iba ak sa obráti na Boha a stíchne,

keď pomaly nájde slovo Lásky, bude to jeho posledné slovo. Ako vojde do mlčania Lásky, stíchne aj v ňom všetko. Keď Jób prestane hovoriť a dohadovať sa, a keď bude už len milovať a dôverovať, potom rozlúšti Božiu hádanku [jestvovanie – pozn. autorov] – po ľudsky. Potom bude Jób múdry.³⁷

Človek Jób za toto poznanie vyznáva nakoniec Bohu lásku:

Keď mi srdce puklo láskou a utrpením, priniesol som ho k Tebe, srdce, rozbitú alabastrovú čašu. Už vtedy som vedel, že som ťa vždy nosil. Najhlbšie utrpenie mi vzišlo z lásky, ktorú si mi dal, a najhlbším dnom svojho utrpenia – dostal som sa k Tebe.³⁸

Rozbitý duch sa vďaka oduchovnenej hmote, plnej potencie, nakoniec povzniesol k Bohu.

Hanusova antropológia teda nie je platónsky dualizmus, či dialektika ideí, či aristotelovský hylemorfizmus, kedy forma s látkou dávajú veci podstatu v procese premeny z potencionálneho na aktuálne len vďaka nejakej nepomenovateľnej kauzalite. Hanusov koncept kultúrneho človeka stojí na ľudsky láskavej osobe Boha. Na tomto princípe možno odôvodňuje vzťah človeka k Bohu: „Cez človeka sa blížime k Bohu, od Boha k človeku.“³⁹ Nie moc, ale láska je príčinou všetkého ľudského.

³⁴ HANUS, „Lippertovská mozaika,“ s. 65; Peter LIPPERT, *Človek Jób sa prihovára Bohu*, Bratislava: Lúč, 2002.

³⁵ Ladislav HANUS, „Engadin a Nietzsche,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 107.

³⁶ Tamtiež, s. 100.

³⁷ HANUS, „Lippertovská mozaika,“ s. 67.

³⁸ LIPPERT, *Človek Jób sa prihovára Bohu*, s. 127.

³⁹ Ladislav HANUS, „Lippertov Engadin,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 74.

2.2 Človek ako „komplexná jednota“

Na začiatku sme spomenuli, že Hanus sa navonok spôsobom svojho myslenia približuje k platonizmu. Napriek tomu, že ľudské bytie vníma ako neustále napätie tela a duše, zároveň sa nechá korigovať aristotelovským Tomášom a vyznáva potrebnú jednotu hmoty a ducha, lebo „človek je všetko spolu“.⁴⁰ Hanus upozorňuje na logiku výlučnosti. Ak ju použijeme, isto sa v antropológii, a teda v človeku, zmýlime. Kategória, ktorá najpresnejšie vystihuje ľudské bytie je totiž kategória celistvosti. Človeka je potrebné vnímať z aspektu integrálnosti.⁴¹ Omyl je totiž v tom, že v časti človeka často vidíme jeho celok.⁴² Ak sme vyššie spomenuli, že kultúra je verným obrazom človeka, tak potom môžeme analogicky povedať, že akým spôsobom sa pestuje kultúra, takým smerom sa rozvíja antropológia. Hanus rozhodne podčiarkuje komplexnú jednotu hmoty⁴³ a spirituality v človeku. Aj keď v týchto princípoch vidí bytostnú odlišnosť, predsa vždy pripomína ich blízkosť. Človek je kultúrnotvorná bytosť práve pre túto jednotu ich odlišností. Telo a duch nestoja proti sebe, ale sú dialektickými pólmi, ktoré sa potrebujú, korigujú a vzájomne provokujú. Kultúra je možná práve vďaka ontickej odlišnosti týchto dvoch princípov. A zároveň je možná iba pri ich jed-

⁴⁰ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 29.

⁴¹ Tamtiež, s. 22, 33.

⁴² Z takéhoto parcializmu a výlučnosti pochádza veľa pomýlených spiritualít. Predovšetkým dualistické spirituálne prístupy, ktoré v ľudskom bytí uprednostňujú dušu pred telom. Tým často spôsobujú negatívny postoj k telesnosti, k sexualite, k vlastníu a k materiálnemu svetu ako takému. Rovnako dualisticky vnímame otázku o „duchovnom živote“. Často sa používa toto spojenie, ktoré však chápeme ako nesprávne. Život je len jeden, celistvý a integrujúci v sebe duchovné i hmotné. Človek teda nemá „bežný“ a „duchovný“ život, ale môže prežívať svoj (jeden) život duchovne, alebo menej.

⁴³ Podľa posledných názorov vedcov hmota nie je iba pasívny substrát. Má v sebe fascinujúcu štruktúru, energiu a informáciu. Niektorí ju dokonca chápú skôr ako formu než látku. Ide o dialektickejšie prenikanie matérie a formy, ako sa doteraz myslelo. Porov. C. V. POSPÍŠIL, *Jako v nebi, tak i na zemi*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 457–562. Je pozoruhodné, ako C. S. Lewis vo svojom románe *Veľký rozvod* (príbeh o novej ceste z pekla do neba) popisuje obyvateľov neba ako „hmotných“ a návštevníkov z pekla (ktorí sa majú možnosť inšpirovať a zmeniť) ako „duchov“, teda doslova „neúplných“ (prekvapivo, niečo, čo je len duchovné, je chápané ako neúplné). Zmena na nebeštana znamená pre Lewisa „zhmotnenie“, teda „zcelistenie“ človeka. Až hmotný človek je pre autora románu celým, úplným a dokonalým bytím, pre ktorého sa nebo stáva domovom. C. S. LEWIS, *Veľký rozvod*, Bratislava: Porta libri, 2006.

note v človeku. Vďaka vzájomnej provokácii tela a ducha sa kreuje akcia a reakcia, otázka a odpoveď, gesto a protigesto. Týmto výkladom človeka a kultúry Hanus jednoznačne odmieta dualizmus a materialistický monizmus, teda redukovanie človeka na jeden princíp.⁴⁴

Podobne možno chápať aj Hanusov navonok idealistický pojem „zduchovenie“, teda proces, kedy sa hmota stáva účastnou bytia ducha.⁴⁵

Ako určením hmoty je zduchovenie, spiritualizovanie, tak určením ducha je vtenenie, vteľovanie, inkarnácia.⁴⁶

V Hanusových úvahách o kultúre sa zduchovenie [spiritualizovanie – pozn. autorov] stáva zmyslom kultúrneho procesu. Vychádza z premisy, že „postať“ [podstata – pozn. autorov] človeka má komplexný charakter.⁴⁷ Jeho „komplexná jednota“ je zložená z hmoty (popredie) a ducha (pozadie).⁴⁸ Preto tvrdí, že hmota je určená k duchu a duch k hmoty. „Z vlastnej duchovnosti je [človek] určený s hmotou vytvoriť nové bytie.“⁴⁹

Je potrebné poznať komplexnosť človeka, aby sme vedeli dobre utvárať kultúru. Človek je „kultúrotvorná bytosť práve pre svoju komplexnú jednotu“.⁵⁰ Preto ľudský výtvor, vyrobený z istej materiálnej hmoty, vie človek naplniť svojim „duchovným obsahom“. Takto získaná materiálna forma je schopná vyústiť do hlbokého tajomstva, tajomstva umenia a kultúry. Forma obohacujúca matériu sa však, podľa Hanusa, nesmie pestovať len ako „forma pre formu“, sama pre seba, teda bez ideového (náboženského) obsahu,⁵¹ ale musí hlboko a slobodne korešpondovať s obsahom, aby „sa vyjadrila transcendentálna moc“.⁵² Tá vychádza „z pravdy zážitku, z viery“, ⁵³ ale predovšetkým zo skúsenosti:

⁴⁴ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 29–30.

⁴⁵ Tamtiež, s. 51.

⁴⁶ Tamtiež, s. 52; HANUS, *Rozprava o kultúrnosti*, s. 92.

⁴⁷ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 41–50.

⁴⁸ Tamtiež, s. 30, 48, 50.

⁴⁹ Tamtiež, s. 51.

⁵⁰ Tamtiež, s. 30.

⁵¹ Ladislav HANUS, „Náboženský maliar Ladislav Záborský,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 325.

⁵² Tamtiež, s. 327.

⁵³ Tamtiež, s. 328.

... všetku objektívnu skutočnosť musí umelec najprv zažiť, najprv pojať do svojho vnútra, akoby do svojej substancie. [...] Nie sú dosť len city [...], ale treba skúsenosti, vnútorné, duševné, dlhým životom, dlhým vnímaním nahonobené.⁵⁴

Najnižší umelecký výraz v jeho uvažovaní je „naturalizmus“, ktorý iba verne zachytáva fyzickú (pudovú) skutočnosť. Najvyšší stupeň umeleckého vyjadrenia je symbolika. Práve symbol „má byť formou umeleckého diela“.⁵⁵ Symbol je podľa Hanusa to, čo „vyjadruje skrytý zmysel vecí, svet nevysloviteľného, nepredstaviteľného“.⁵⁶

Vo svojich úvahách kritizuje protestantov, že umenie považujú za profánnu činnosť a svoje bohoslužby obmedzujú na duchovný intelektualizmus, ktorý nesmie narúšať nič materiálne. Pozornosť však Hanus upriamuje na materiálny aspekt umenia, odzrkadľujúci v symbolike skutočnú, kultúrnu a pozitívnu hodnotu náboženstva, pretože pomenovanie, zobrazenie vychádza z podstaty vecí. Ak sa totiž „viditeľné telo“ ako znak vnútorného obsahu nezobrazuje, nepojme sa celá podstata veci, a teda ani náboženstva.

V takom prípade „medzi prírodou a nadprírodou, medzi duchovným, vnútrom a telesným, hmotným vonkajškom nie je vzťah taký (vnútorný, podstatný, priradený a organický), aby viditeľné telo mohlo byť znakom vnútorného kresťanského obsahu“.⁵⁷ Hanus to nazýva „chudobou kultu“ pretože človeka „neuchopí celého, neuchopí dostatočne“.⁵⁸ Ak by sa teda poprel zmysel matérie, podobne ako tela, poprel by sa vonkajší charakter vzťahu s Bohom. Pretože len matéria vie poňať symbol, ktorý odkazuje na Božiu participáciu človeka s Bohom. Len to, čo človek vytvoril z lásky, len to, čo vytvoril pre Boha, o Bohu a s Bohom, je zároveň aj Božie dielo, ktoré koná cez telo a ducha na zemi. Zatracať telesné, a považovať ho za nečisté, je ako zatracať a považovať za nečistého samého Boha. Boh nás miluje v našej telesnej obmedzenosti a slabosti.

⁵⁴ Ladislav HANUS, „Umenie ako výraz a štýl čiže: Malý exkurz estetiky,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 356.

⁵⁵ Ladislav HANUS, *Kostol ako symbol*, Bratislava: Lúč, 1995, s. 31.

⁵⁶ Ladislav HANUS, „Nové stretnutie náboženstva s umením,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, s. 202.

⁵⁷ Ladislav HANUS, „Postoj protestantizmu k sakrálnemu umeniu,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 342.

⁵⁸ Tamtiež, s. 346.

Práve tak hmotné bytie, ktoré je o celý poriadok rozdielne od duchovného, pre túto analógiu môže byť jeho obrazom, môže ho [nepristupné Božie tajomstvo] vyjadrovať.⁵⁹

Tak ako sa spája matéria a forma, tak sa spája telo a duch. Lebo len vďaka duchu v tele je Boh v človeku živý, a len vďaka symbolu v umeleckom diele žije matéria.

Nič sa nemá nechať mimo zreteľa, čo k človeku patrí. Celý človek má byť vyšší, duševne i telesne. A to v súladnej jednote.⁶⁰

3. HANUSOV DYNAMICKÝ KONCEPT KULTÚRY

3.1 Od „nehotovosti“ k duchovnému ideálu

Forma (v zmysle ideálnej idey, obrazu) je pre Hanusa „La categoria“, „Die Kategorie“. Mŕtvej hmote je potrebné dať formu. Nie však každá matéria je súca na formu, tak ako nie každý subjekt je schopný dať hmote podobu, teda nie každý subjekt je schopný kultúry.

Subjekt znamená, že človek spočíva v sebe, že je substanciou, nositeľom bytia, že je subjektom akcií a reakcií.⁶¹

A je si toho vedomý. Len človek, ktorý má zmysel pre ideál, je schopný vytvárať kultúru. Kultúrou vkladá do veci ideálne bytie, ktoré prezentuje jej existenciálny zmysel a neustane, kým sa nedopracuje jej podstaty. Až potom, keď dá veci bytie, preniká ho akási istota a pokoj, že vec spoznal, že si vec osvojil.⁶² Až potom tá nedokonalá bezvýznamná vec má zmysel, poslanie, cieľ. Len človek, tým, že je rozumný, uvedomujúci si vlastné bytie, dokáže ho dávať aj iným veciam.⁶³ Táto norma bytia,

---

⁵⁹ Tamtiež, s. 339.

⁶⁰ HANUS, *Rozprava o kultúrnosti*, s. 83.

⁶¹ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 58.

⁶² Tamtiež, s. 60.

⁶³ Tamtiež, s. 69.

ktorú prisudzuje veci, sa stáva normou jeho kultúrneho konania,⁶⁴ zmyslom kultúry a jeho kultúrnosti.

Človek sa poznávaním zmocňuje vecí. „Získavame viac bytia. V bytí sa zveľaďujeme,“ snažiac sa „vedením si urvať i božské atribúty vševedúcnosti a všemohúcnosti“.⁶⁵ Hanusov „človek“ vytvára vlastný svet kultúry, v hmote navonok a v duchu v sebe, do takej miery kultúrnosti, do akej dokáže poňať a poznať bytie vecí a iných osôb, teda objektívny svet.

Nie každý človek má v sebe rovnaký cit pre bytie, a teda nie každý je schopný „robiť“ kultúru. Miestom, kde sa v osobe tvorí habitus pre kultúru, „je jej osobný stred, (miesto) kde sídli vedomie ‚Ja‘“.⁶⁶ Hanus hovorí, že to, ako je osoba vo svojom strede zakonštituovaná, tak je aj otvorená k svetu (veci) a ku druhému „Ja“, k druhému osobnému pólu. „Osoba len cez to druhé ‚nie-ja‘, čiže cez druhú osobu, si lepšie uvedomí a sa zmocní seba.“⁶⁷ Začne produkovať myšlienky, „ktoré skrsajú v lone osobného stredu“, sú „aktivizovaním seba, aktivizovaním ducha“. „V každej myšlienke, a to podstatne, je tendencia a snaha ‚zdeliť sa‘. Tendencia oznámiť to druhému.“⁶⁸ Dať do veci alebo do človeka atribút zdieľania znamená vložiť do veci, alebo človeka niečo z človeka, niečo ľudské, niečo kultúrne. Lebo kultúra je jeho pravým obrazom a odzrkadlením. Hanus vždy chce vyjadrovať a dokazovať „bytočný súvis kultúry s človekom“.⁶⁹

Ďalšia kategória prezrádzajúca Hanusovu sympatiu k platonizmu je *ideál*. Tvrdí, že ideál je dušou kultúry. Ideál „neviditeľný, lebo jestvuje len v mysliach, ale skutočnejší ako skutočnosť viditeľná, lebo je ťažší, lebo mocnejšie zasahuje do konania ľudského... To je veľké na ňom, že sa celý nikdy uskutočniť nedá. Vše je ďaleko, vše vyššie a vyššie, ináč by neľahal. Takto zodpovie najlepšie ľudskej potencii, ktorá je naladená na nesmierne.“⁷⁰ Človek sa vždy do nemožností [nehotovosti – pozn. autorov] snaží vložiť svoj ideál. Zduchovňuje matériu a materializuje svojho ducha. Tým skvalitňuje svoje bytie.

⁶⁴ Tamtiež, s. 68.

⁶⁵ Tamtiež, s. 61.

⁶⁶ Tamtiež, s. 93.

⁶⁷ Tamtiež.

⁶⁸ Tamtiež.

⁶⁹ Tamtiež, s. 27.

⁷⁰ Ladislav HANUS, „Rozvíjanie kresťanskej kultúry,“ in *Ladislav Hanus: O kultúre a kultúrnosti*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2003, s. 233.

3.2 *Od antropológie ku kultúre*

Náš autor bol v rokoch 1952–1965 vo väzení. Tam uvažoval, prečo sa spoločnosť ocitá v takej nepochopiteľnej situácii vlčieho zákona „všetkých proti všetkým“. ⁷¹ A dáva si odpoveď:

Chýba nám pravá kultúra, lebo jej najcennejším výsledkom je kultúrnosť, pozdvihnutie ľudského bytia a zušľachtenie človeka. Veď o neho práve ide. A iba o neho. ⁷²

V súvislosti s našou témou si Hanus kladie základné otázky: Ako vzniká kultúra? Čo je to kultúra sama v sebe? Aké má zákony a štruktúru? Podľa jeho uvažovania nepochádza z aplikácie teórie do praxe, ale zo žitého života, zo skúsenosti. Je bytostne spojená s človekom až tak, že ju považuje za druhú prirodzenosť ľudí. Počiatky kultúry sa však nejasne strácajú vo veľkom časovom priestore. Je náročné stanoviť jej približný zrod. Hanus sa však viac venuje vnútornej otázke dnešnej kultúry, ktorú vníma ako pokročilú a vyspelú. Jej problém vidí paradoxne práve vo vlastnej vyspelosti. Pretože základnou otázkou pre človeka už nie je zvládnutie prírody, ale seba samého. ⁷³

Hanus robí, samozrejme, rozdiel medzi pojmom „kultúra“ a „kultúrnosť“. Ten prvý definuje ako výsledok ľudskej činnosti, ten druhý zasa ako niečo oveľa subjektívnejšie, ako osobnú vlastnosť človeka. Je to habitus, podľa ktorého sa rozhoduje v krízových situáciách. Jeho rozhodnutia majú byť zároveň morálne. Čo je morálne, to je pre Hanusa zároveň kultúrne. ⁷⁴ Náš autor teda nepozná nemorálnu kultúrnosť. Každý nemorálny postoj nemôže byť kultúrnym postojom.

Keď Hanus hľadá korene európskej kultúrnosti, ide až k antickým základom. A práve pri tejto úvahe prináša kategóriu formy. Pre Hanusa to nie je iba estetický alebo filozofický termín. Vytvárať „novú formu“ znamená v jeho myslení dať veci „nový modus bytia“. ⁷⁵ Je to bytostná ochrana proti ničote. Človek nedokáže vyvolávať k bytiu z ničoty. Nie je schopný stvoriteľského aktu. Je však schopný dávať bytiu novú formu prostredníctvom hmoty, „lebo duch nutne potrebuje pomoc hmoty, aby

⁷¹ Ladislav HANUS, *Pamäti svedka storočia*, Bratislava: Lúč, 2006, s. 484–665.

⁷² HANUS, *Človek a kultúra*, s. 22.

⁷³ Tamtiež, s. 23–26.

⁷⁴ HANUS, *Rozprava o kultúrnosti*, s. 16–19.

⁷⁵ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 198.

bol uvedený do chodu. Lebo Duch, v počiatocnom štádiu, má minimálnu potenciu, neodlišnú od podstaty.⁷⁶ Teda stručne: „Pri aktivizovaní schopností duchovných spoluúčinkuje potencia hmotná – telesná“ a naopak.⁷⁷

Grécka kultúra nemala rada kategóriu nekonečnosti, bezhraničnosti. Všetkému dávala konečnú formu a ohraničenosť. Až kresťanstvo vníma nekonečno ako pozitívnu kategóriu a dokonca ako plnosť bytia. Ako sme už spomenuli, kresťanstvo, podľa Hanusa, otvorilo záujem antického človeka o nekonečno. V kresťanstve sa práve presiahnutie bytia [udať „vzkriesenia“ je porážkou konečného – poznámka autorov] stáva podstatným. Iba v tomto seba-presiahnutí nájde bytie svoje naplnenie. V presiahnutí sa otvára jeho rozmach do nových rozmerov.⁷⁸ Štyridsiate roky minulého storočia sú práve časom, keď v teológii dostáva miesto takýto povznes ľudského bytia. Človek predsa nie je konečno, ale je bytostne spojený s nekonečnom.⁷⁹ Nekonečno [nadprirodzeno – pozn. autorov] je prítomné v ňom samom, v jeho bytí, ktoré je volané k transcendentnu. To, čo ho určuje, nie je konečno, ale práve nekonečno. Jeho budúcnosť je v naplnení, ktoré sa však uskutoční až v presiahnutí seba samého. Človek žije v nemožnosti a jeho skutočné naplnenie prichádza až po jej prekonaní.

Forma je teda pre Hanusa kultúrnosť a iba formovaný človek je zároveň kultúrny. Gréci vytvárali ideálne formy, aby sa človek stvárhoval podľa nich. Foremný človek bol teda kultúrny človek. Rímska kultúra už neprodukovala nové formy, len tie grécke rozvinula do monumentálnych rozmerov.⁸⁰ Antika teda pripravila duševné dispozície pre európsku kultúrnosť. Vypestovala myslenie, v ktorom duchovno stojí nad hmotou. Hanus však neupozorňuje iba na krajnosť zásadného materializmu, ale vyhýba sa aj fanatickému spiritualizmu. Extrémny spiritualizmus alebo materializmus vyúsťuje podľa Hanusa do „východno-antického“ dualizmu, ktorý nevie vysvetliť jednotu človeka.⁸¹ Oboje po-

⁷⁶ Tamtiež, s. 175, 137.

⁷⁷ Tamtiež, s. 17.

⁷⁸ HANUS, *Rozprava o kultúrnosti*, s. 24.

⁷⁹ Aj na tomto mieste, ako sme už uviedli vyššie, je potrebné spomenúť konfrontáciu katolíckych teológov s extrinsecizmom (K. Rahner a jeho „nadprirodzený existenciál“ alebo *Nouvelle theologie* a jej najvýznamnejší predstavitelia ako de Lubac, Congar, Daniélou a ďalší).

⁸⁰ Tamtiež, s. 21–23.

⁸¹ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 43, 45.

važuje za nekultúrnosť. A v tomto vyrovnaní je nám Hanus sympatický. V tejto schopnosti vyhýbať sa extrémom pôsobí Hanus dôveryhodne.

3.3 Od kultúry k teológii

Kultúra privádza človeka ku kultúrnosti – prostredníctvom nej nadobúda kvalitatívne viac bytia. Stáva sa viac človekom. Musí poznať kultúru, pretože práve ona predstavuje celok jeho časového i priestorového jestvovania. Nie každé a hocijaké ľudské konanie patrí do rámcového zmyslu kultúry. Musí spĺňať isté kritériá, mať záväzky a normu. Jej normou je podľa Hanusa človek sám,⁸² pretože v kultúre odzrkadľuje svoj ľudský obraz (odraz). Svoje bytie vyjadruje človek v kultúre. Práve preto iba on je schopný kultúry. Toto tvrdenie považuje za základovú tézu, z ktorej následne dedukuje všetky ostatné. Hanus sa pokúša vylôžiť ontologický súvis medzi kultúrou a ľudským bytím. Ak človek (a iba on) vytvára kultúru, potom sa pýta, odkiaľ má tieto kultúrnotvorné schopnosti. Človeka ku kultúre ženie bytostný popud sebaujedenenia a ono je potom všeobšiahlym obrazom človeka. Preto cez kultúru lepšie spoznáваме človeka a cez človeka zase lepšie spoznáваме kultúru. Ľudské bytie a kultúra sú podľa Hanusa dve tváre jednej a tej istej skutočnosti. Dokonca štruktúra kultúry vyjadruje štruktúru ľudskej bytosti. Kultúra je výrazom ľudskej komplexnosti, inteligencie, slobody, personalita a tvorivosti. Zároveň je však výrazom jeho rozpornosti, neistoty a dvojznačnosti:⁸³ teda, veľkosti i biedy, víťazstva i porážky. Ľudský tvor zažíva svoje bytie medzi dvoma krajinami – plnosti bytia a prázdnoty ničoty. A všetky umelecké diela ľudskej kultúry (výtvarné, architektonické, hudobné, literárne) sú výrazom tohto gigantického ľudského zápasu. Preto akákoľvek úvaha o kultúre a jej ontológii musí byť úzko prepojená s antropológiou a teológiou. Lebo kultúra je mostom k vnútornému svetu človeka. K ľudskému sebaujedeneniu patrí, samozrejme, aj literatúra, ktorú v istom zmysle môžeme nazvať „naratívnou antropológiou“ (a pokojne a bez predsudkov aj „naratívnou teológiou“).⁸⁴

⁸² Tamtiež, s. 112.

⁸³ Človek vie o sebe veľa a zároveň veľmi málo. Môže byť pánom svojej skutočnosti a zároveň byť nečakane vydaný napospas svojmu okoliu. Elmar SALMANN, *Zwischenzeit: Postmoderne Gedanken zum Christsein heute*, Warendorf: Schnell, 2004, s. 63–68.

⁸⁴ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 27–28.

Ale skúsme si položiť aj opačnú otázku: Je teológia literatúrou? Áno, je istým druhom literatúry. S teologickým textom totiž pracujeme ako s literárnym druhom a s literatúrou pracujeme ako s istým „teologickým“ textom. Lebo každý človek, rozmyšľajúci o sebe a svojom presahu k transcendentnu je v istom zmysle „teológom“ (dokonca autentickým teológom). V tejto logike vníma Hanus všetku krásnu literatúru. V románoch veľkých spisovateľov skúma reflexie ich postáv a odhaľuje v nich hlboké úvahy o človeku samom i o Bohu a jeho vzťahu s ním. Napr. v románoch Dostojevského pozoruje postavy spájajúce sa so svetom tmy a zla, vzbury proti Bohu či nevery. Sú to ľudia, ktorí nosia v sebe nebo i peklo zároveň. Búria sa i koria pod mocou milosti. Najhlbšie pravdy často vyslovia tie najzvrhlejšie románové postavy, ktoré v momente zúrivosti vypovedia slová, ktoré človek dokáže vysloviť iba vtedy. A čitateľ k nim prechováva súcit i živelnú dôveru. Ale zas príde ťažká chvíľa a „démon sa geniálne oprie o slabé miesto človeka“.⁸⁵ Postavy Dostojevského, tvrdí Hanus, nie sú iba dobré, alebo iba zlé ako v rozprávke. Jeho antropológia je veľmi vyvážená a reálna. Svet jeho postáv je nehotový (ako prvý deň stvorenia, kde sa všetko ešte len triedilo a hľadalo svoje miesto). Taký je aj svet ľudí. Je plný napätí, zlyhaní, ale aj dobrých správ. Všetko je v dynamike, všetko je rozhýbané, všetko je v ohrození, ale aj v milosti. Románové postavy sú také: často sa prehánajúce po nesmiernom priestore metafyzických súvislostí.⁸⁶

4. POZDVIHNUTIE PRIRODZENÉHO K NADPRIRODZENÉMU

Vyššie sme tvrdili, že forma sa nesmie pestovať pre formu. Nesmie byť prázdna, bez ideového obsahu. Mala by povýšiť materiu a preniesť ju do transcendentálnych výšok. Ľudské bytie je totiž viac ako biológia. A nielen to. Zároveň je viac ako antropológia. Ľudské bytie je výraz transcendentného presahu. V tejto súvislosti Hanus výstižne a rukolapne používa jeden z výrokov románových postáv Dostojevského: „Dobre, najedol som sa. Ale čo mám teraz robiť?“ Aj keď sa človek telesne nasýti, tým vôbec nevyplní svoje bytostné prázdno. Potrebuje „nasýtiť“

⁸⁵ Ladislav HANUS, „Guardiniho kniha o Dostojevskom,“ in *Ladislav Hanus: Umenie a náboženstvo*, ed. Ladislav Pašteka, Bratislava: Lúč, 2001, s. 45–46.

⁸⁶ Tamtiež, s. 46–47.

predovšetkým vlastné seba-vyjadrenie sebarealizáciou. Cíti potrebu odpovedať na otázky: Prečo som tu? Azda iba preto, aby som uspokojil nekonečný kolotoč nasýtenia a ošatenia? Isto nie. Jeho rozmer je oveľa väčší ako spomenutá a opakujúca sa nutnosť. Jeho svet je poznanie, seba-poznanie, poznanie druhého a hľadanie finality. Človek síce nemôže stvoriť seba samého nanovo, ale je schopný dať svojmu jestvovaniu novú formu a spôsob. Môže sa pre-tvárať, pre-formovať a trans-formovať.⁸⁷ Tým nielen spolupracuje na stvoriteľskom konaní, ale transformáciou si uvedomuje participáciu na Božom bytí. Ľudské charakteristiky ako práca, domov, vzťah či komunikácia sú poukazom na transcendentnosť človeka – vychádzanie zo seba k druhému a k Božiemu.

4.1 *Labor hominum*

Človek sa pretvára (aktualizuje) prácou. Táto činnosť sa nemôže realizovať bez jeho vlastného vkladu, pod ktorým Hanus chápe „tvorivý skutok človeka“, teda kultúrny skutok.⁸⁸ Hanus predstavuje tvorenie ako teologický pojem. Podobne ako stvorenie má charakter Božského diela, tak aj ľudské tvorenie má zmysel vyjadriť myšlienku hmotne.⁸⁹ „Človek nemôže síce z ničoho vytvoriť niečo, ale môže nehotovému dať novú formu.“⁹⁰ Prácou necháva na veciach pečať svojich rúk. Akoby tam nechával seba.

Keďže každý materiál kladie aj istý odpor, k hmotu automaticky pribúda práca. Len ľudský vklad umu a energie do matérie umožňuje tvoriť nové tvary a uskutočniť jej možnosti. Práca je seba-uskutočňovanie života, prácou sa človek neustále vydáva, rozdáva. Týmto vydávaním sa obohacuje a prijíma späť. Pri práci sa život stvárnjuje.⁹¹

Ľudské podmienky kultúry domova, ľudskej spolu-existencie, spolu-bývania, spolu-stolovania a dorozumievania sa,⁹² pomáha uskutočňovať človeku ľudská práca a hra. Nimi sa človek aktualizuje v sebe vlastnej

---

⁸⁷ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 219–225.

⁸⁸ Tamtiež, s. 182.

⁸⁹ Tamtiež, 198; Ladislav HANUS, „Rozvíjanie kresťanskej kultúry,“ in *Ladislav Hanus: O kultúre a kultúrnosti*, ed. Ladislav Pašteka, s. 161.

⁹⁰ Tamtiež, s. 160.

⁹¹ Tamtiež, s. 167.

⁹² HANUS, *Človek a kultúra*, s. 214.

činnosti. Prostredníctvom nich dáva veciam ľudskú hodnotu. Zmysluplná činnosť mu pomáha vytvárať vyššie hodnoty a oduševniť seba aj svet, ktorým sa obklopuje. Prácou alebo hrou sa realizujú jeho ľudské hodnoty, pretože človek sa do nich nasadí celý až tak, že sa odosobňuje.⁹³ To je „paradox kultúrneho diela: najosobnejšie nasadenie, sústredenie celej osoby so všetkými schopnosťami, duševnými aj telesnými, až do prasknutia, je spolu vrcholným odosobením človeka“.⁹⁴

V pracovnom nasadení sa človek vie nielen sebauskutočňovať a nachádzať cestu k samému sebe,⁹⁵ ale oddať sa kultúrnym hodnotám, ktoré presadzuje, aby povzniesol prostredie domova, v ktorom žije. V hodnotách, ktoré domovu svojho bytia poskytuje vlastnou prácou a duševným nasadením, realizuje svoj posledný cieľ. Jasne sa to ukazuje aj v spomínaných fenoménoch ľudského života, kde jedine v prostredí skultúrňovanom prácou sa vytvára ľudskosť hodná večného života.

Činnosť (konanie) sa špecifikuje podľa svojej finality. Skutok, ktorý má zameranie na „specificum humanum“, smeruje k človekovi, čiže je ľudský.⁹⁶ A ľudským sa nazýva „všetko, čo patrí človeku“.⁹⁷ „Specificum humanum“ je teda „tá postać človeka, v ktorej je vo svojom najvlastnejšom, v čom sa splní a naplní zmysel jeho bytia“.⁹⁸

4.2 *Domus stabilis*

Človek dáva matérii formu a zľudštuje všetko, čoho sa dotýka. Vtláča do sveta seba a tým ho humanizuje. Cieľom kultúry je teda vytvárať ľudský svet. A iba ľudský svet je človekovi domovom. Potreba *stabilného domova* vyplýva, podľa Hanusa, z ľudskej prirodzenosti. „Je najsilnejším dôkazom stabilizačnej potreby človeka.“⁹⁹ Z toho dôvodu aj „úlohou kultúry, je človeka stabilizovať. V jeho pozemskom časopriestore mu chce vytvoriť domov.“¹⁰⁰ Pretože „človek na svete nie len ,je‘, a ,trvá‘,

⁹³ Tamtiež, s. 214.

⁹⁴ Tamtiež, s. 151.

⁹⁵ Tamtiež, s. 166–167.

⁹⁶ Tamtiež, s. 31–32.

⁹⁷ Tamtiež, s. 111.

⁹⁸ Tamtiež, s. 115.

⁹⁹ Tamtiež, s. 231.

¹⁰⁰ Tamtiež, s. 230, 292.

ako každá vec, nielen „žije“, ako všetko živé.“ Ale „človek na svete aj „býva“, má svoj „dom“ a „domov“.“¹⁰¹ Lenže ten nenachádza len tak. Musí si ho „vytvoriť“. ¹⁰² Preto cieľom kultúry je vytvoriť človekovi domov pre ľudské šťastie. Je pozoruhodné, že podľa Hanusa sa práve v tomto bode kultúra dotýka náboženstva.¹⁰³

Ako má človek potrebu pevného metafyzického miesta vo svete, tak má potrebu duchovného domova. Z priestoru si človek vytvorí bývanie, z času svoje dejiny.¹⁰⁴

Domov ako posvätný priestor, ktorý v sebe nesie náboženský charakter, nie je určený iba hmotným miestom, nie je to obyčajný *locus*. Ale je to predovšetkým priestor vzťahov, v ktorom sa môžu narodiť najvzácnejšie charakteristiky domova: domáce komúnie, láska (harmónia) manželov, stolovanie... Ony môžu byť mostom k pravému „duchovnu“. Tým však nemáme na mysli niečo „netelesné“. Naopak – „pravé duchovno“ ako skutočný dotyk a záujem. Pravé duchovno ako záujem o celistvosť druhého – ponúknuť mu chlieb a chcieť ho chápať, poznať a mať rád.

4.3 Domáce komúnie

Spoločenstvo ľudí, čo bývajú v jednom dome, môžeme nazvať domáce komúnie.¹⁰⁵ Náboženským slovníkom by sme ich pomenovali „domácou cirkvou“, čím vytvoríme úzke prepojenie medzi domom a kostolom. Aj kostol je domov, v ktorom sa ľudia cítia doma.¹⁰⁶ Ale aj dom, kde ľudia bývajú, nesie v sebe „sakrálnosť“. A tak tu platí istá výmena: V kostole sa chcú ľudia cítiť ako doma a doma chcú zažívať posvätnosť, harmóniu a sviatosť Božej atmosféry. Spolubývanie generácií je obohatením pre každú jednu z nich. Mladí sa učia múdreho rytmu života starších, ktorí si vedú správne rozložiť ľudské sily a vhodne používať i nepoužívať slovo. A zasa starší, vďaka mladým, nenútené a menej bolestne

¹⁰¹ Tamtiež, s. 230.

¹⁰² Tamtiež, s. 230.

¹⁰³ Tamtiež, s. 32–33.

¹⁰⁴ Tamtiež, s. 231.

¹⁰⁵ Komúnie znamená predovšetkým výraz solidarity a vzájomnej zodpovednosti jeden za druhého v rámci jedného spoločenstva ľudí. K tomu Herbert VORGRIMLER, *Neues Theologisches Wörterbuch*, Freiburg: Herder, 2002, s. 355.

¹⁰⁶ HANUS, *Kostol ako symbol*, s. 14–15.

vstupujú do nových reálií a spôsobov žitia, ktoré by si sami dokázali iba ťažko osvojiť.

Tu naberá na svojej váhe tradícia, bez ktorej by nebola možná ani kultúra ani história jedného komúnia. V nej sa umožní spolupráca pokolení, generácií, ktoré spracované hodnoty prijímajú a ďalej zveľaďujú.¹⁰⁷ Najdôležitejším činiteľom pri tvorení tradície je náboženstvo, ktoré pestuje ducha. Duch stavia domáce komúnio a dáva mu metafyzickú hĺbku a istotu. Spoločenské útvary ako rodina, sídlo, národ, majú silný stabilizačný význam pre človeka, lebo tradujú hodnoty, ktoré spoločnosť preferuje. Domáce komúnio tak tvorí kultúrnu tradíciu.

4.4 Spolubytie Ja a Ty

Domov je predovšetkým *vzťah manželov*. On je stredobod, v ktorom sa zo vzájomného pochopenia, zdieľania a harmónie rodia deti. Práve v tomto ľudskom, celistvom prieniku vzniká komúnio. Vzťah muža a ženy je komúnio osôb spojené láskou. Manželstvo založené na vzťahu „Ja-Ty“ prerastá do spoločenstva „My“. Plnohodnotný vzťah muža a ženy je najkrajším sakramentom vzťahu človeka a Boha. Iba to najintímnejšie a najcelistvejšie (telesné i duchovné) vzájomné dopĺňanie môže byť ikonou lásky Boha k človeku. Vzťah Otca a Syna v Trojici je nekonečnou inšpiráciou vzťahu muža a ženy. To, čím je Otec, nie je vo vzťahu k sebe, ale vďaka vzťahu k Synovi; to, čím je Syn, nie je vo vzťahu k sebe, ale vďaka vzťahu k Otcovi. Vzájomný vzťah ich rozlišuje, ale zároveň ich určuje. Lebo iba vo vzťahu a vďaka nemu sú obaja tým, čím sú.

Ľudský vzťah sa uskutočňuje v akte existencie svojim intelektom a láskou. Intelekt má slúžiť na hľadanie pravdy a dobra – od poznania zmyslu ku kráse ľudskosti. A láska vymaňuje človeka z biologickej determinácie na pudoch a prerušuje tento kauzálny *nexus* orientáciou na ľudské hodnoty, ktoré dávajú človeku status osoby. Len láska duchovne ovláda život človeka, jeho podstatu. V intelektu a láske vyjadruje človek svoju intelektuálnu štruktúru.

V manželstve človek môže nadobudnúť najvyšší stupeň spolunažívania muža a ženy.

---

¹⁰⁷ Ladislav HANUS, „Rozvíjanie kresťanskej kultúry,“ in *Ladislav Hanus: O kultúre a kultúrnosti*, ed. Ladislav Pašteka, s. 137.

Je to spoluprádenie s druhým svetom. Vzájomné prenikanie sa, splyvanie a rozplývanie. Nie potlačenie osoby, ale možnosť najväčšieho rozvinutia osoby. Samotou sa totiž vlastné nevyjadrí. Poznáva sa iba porovnaním s druhým svetom.¹⁰⁸

To si však vyžaduje obeť. Obeta robí konanie a správanie sa človeka ľudským. V schopnosti obetovať sa pre vzťah človek ukazuje potenciú ku vlastnej kultúrnosti. Ak však obeť v manželstve chýba, mení sa len na istý druh spolunažívania osôb, v ktorom sa nenaplnia ich vzájomná celistvosť.

4.5 Stolovanie

Stôl sa stáva stredobodom kresťanských chrámov. Paradoxne tá najvyššia vec v dome sa v chráme stáva oltárom. Jeť jeden a ten istý chlieb je výrazom jednoty všetkých v dome. Stôl pozýva k sebe, k zjednoteniu i ku konfrontácii. Svojím jednoduchým tvarom totiž má potenciú rozdeliť i zjednotiť. Zjednotiť rozličnosti a konfrontovať rovnakosť.

Čas strávený pri spoločnom stole je jedinečne strávená chvíľa, časový moment, ktorý nemožno prepásť, dáva možnosť, príležitosť, aktivizovať človeka pre druhého. Neodkladne vychovávať, ovplyvňovať, učiť spoločenským formám ľudských vzťahov a nažívania.¹⁰⁹

Na stole sa sprostredkúva suma celého majetku, ako materiálneho, tak aj duchovného. Vytvára sa životný štýl, ktorý dáva základný tvar a smer. Ale hlavne pestuje sa zbožnosť ako „jednotiaci princíp“. ¹¹⁰ A zároveň z nej „spontánne vyplýva duch pluralizmu“. ¹¹¹ „Zbožný“ spôsob kultúrneho trávenia času človeka zušľachťuje, pretože „jej cieľ je večné spasenie“. ¹¹² Slovom Hanusa: „Zbožnosť nespája v jednotu len snahy prítomnej generácie, ale je mostom aj medzi časmi.“ ¹¹³ Uvedomenie si času stráveného pri stole so svojimi blízkymi odkazuje na druhú nekonečnú dimenziu času, ktorá času a všetkému ľudskému dáva pravú

¹⁰⁸ HANUS, *Rozprava o kultúrnosti*, s. 135.

¹⁰⁹ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 212–213.

¹¹⁰ HANUS, *Rozprava o kultúrnosti*, s. 94.

¹¹¹ Tamtiež, s. 95.

¹¹² Tamtiež, s. 93.

¹¹³ Tamtiež, s. 95.

mieru, zmysel a smer. Mieru v ľudských vzťahoch, aj vo vzťahu k Bohu. Dejinný čas je len jedným z pólov ľudskej existencie, majúci svoj zmysel v tom, že hraničí s druhým, ktorý už nie je časovým elementom. „Je nad časom, je mimo času, je celkom inou podstatou.“¹¹⁴ Je to večnosť udávajúca smer ľudského bytia.

4.6 Hanusov odkaz

Človek svojou schopnosťou byť a obohacovať bytím aj veci okolo seba pretvára a kultivuje prostredie, v ktorom žije. Zároveň sa sám nechá zušľachťovať a formovať spoločnosťou a ľuďmi, s ktorými si vytvára osobné vzťahy. Týmto nielen rastie v ľudskosti a skultúrňovaní svojho bytia, ale tvorí si svoje miesto vo svete. I napriek tomu má človek stále nepoznané rezervy, ktoré dávajú ľudskému životu štatút nekonečnej nadrozmernosti, pretože „sú v človeku spodné sily. Ešte nevyskúmané, ktoré nemožno zaradiť do morálnych kategórií dobrého a zlého“.¹¹⁵ Umocnené nie predpismi, ale duchom, obyčajnosťou, nevyumelkovanou svätosťou a pravdivým postojom k životu.

ZÁVER

Ideál je mocne prítomný v našom bytí a zároveň vždy iba čiastočne naozaj uskutočniteľný. Ale provokuje človeka v ťažkých chvíľach pocitu nenaplnenosti bytia a dvíha ho, aby neustal vo vyprázdnení, ale nastúpil cestu nateraz neuskutočniteľného. V tejto štúdii odhaľujeme proces, akým nedostupný ideál dáva veci jej výnimočnosť, a naopak, ako obyčajná vec vie dať ideálu zmysel.

V texte sme predstavili nový antropologický kultúrny model človeka, ktorý – povznášaný vlastným kultúrnym potenciálom – premieňa povrchné a formálne veci, vzťahy, prácu a domov na osobné bytie svojho „ja“, naplnené hlbokými osobnými vzťahmi, citovo motivovanými skutkami, krásnymi vecami dennej potreby a kultúrne budovaným spolunažívaním v spoločenstve.

---

¹¹⁴ HANUS, *Človek a kultúra*, s. 104–105.

¹¹⁵ HANUS, „Lippertovská mozaika,“ s. 58.

The Antropological Dimension of the Culture Concept in Ladislav Hanus

Keywords: Hanus, culture, anthropology, form, materia, transcendence

Abstract: This study introduces the concept of culture in the work of Ladislav Hanus (1907–1994) from the perspective of the Central European Christian thought of the 20th century. It systematically uncovers the anthropological view of Hanus in the context of Catholic theology, personalist philosophy, and religious philosophy of culture. It presents man as an integral spiritual-physical being oriented toward the transcendent, which realizes itself in relation to the human and divine „You.“ Hanus’ dynamic, anthropological understanding of culture and integral human person offers a personalistic model presented in theological-philosophical categories. It points to the possibilities and importance of their implementation in elementary human manifestations.

doc. Dr. Vladimír Juhás, PhD.
Katedra systematickej teológie
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 042 01 Košice
vladojuhas@gmail.com

ThLic. PaedDr. Gabriela Genčúrová, PhD.
Katedra spoločenských vied
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 042 01 Košice
gencurgabriela@gmail.com